

فصل نهم

بوم‌گرایی

خاستگاه و رشد بازگشت به طبیعت - مضامین اصلی طبیعت و سیاست بوم‌گرایی در قرن بیست و یکم

خاستگاه و رشد

واژه "بوم‌شناسی" را ارنست هکِل^۱، جانورشناس آلمانی، در ۱۸۶۶ باب کرد. این واژه از کلمه یونانی oikos گرفته شده که به معنای مَسْکَن یا بوم^۳ [زیستگاه] است. هکِل، این واژه را برای اشاره به "تحقیقات درباره تمامی روابط حیوانات، اعم از روابط آنها با محیط زیست طبیعی^۴ یا غیرطبیعی^۵" به کار برد. از نخستین سال‌های قرن بیستم، بوم‌شناسی به عنوان شاخه‌ای از دانش زیست‌شناسی به شمار آمده که به مطالعه رابطه میان موجودات

1. ecology

۲. Ernst Haeckel (۱۸۳۴-۱۹۱۹)، زیست‌شناس و فیلسوف آلمانی. وی که تحت تأثیر عقاید داروین قرار داشت، نظریه ریخت‌شناسی عمومی را مطرح کرد تا شکاف بین جانوران تک‌یاخته‌ای و پُریاختگان را پُر کند. هکِل نظریه تکامل داروین را تبدیل به یگانگی مکانیستی کرد (در کتاب *تکامل بشر*، ۱۸۷۴). (کوتاه شده از لاروس فرانسه، صفحه ۱۹۱). م.

۳. بوم (habitat) مکانی است با ویژگی‌های محیطی مشخص که موجودات در آن سُکنی گزیده‌اند، مانند کرانه دریا. (نک: فرهنگ زیست‌شناسی، بزرگمهر وزیری، تهران، ۱۳۶۴، انتشارات امیرکبیر، صفحه ۴۴۱). م.

4. organic

5. inorganic

زنده و محیط زیست آنها می‌پردازد. اما در اثر کاربرد آن توسط "جنبش سبز" رو به شد، به ویژه از دهه ۱۹۶۰ به بعد، به طرز روزافزونی به صورت یک واژه سیاسی درآمده است. با این حال، عنوان این ایده‌نولوژی "جدید" در احاطه یک ابهام چشمگیر است. [واژه] "سبز" از دهه ۱۹۵۰ برای ابراز همدردی با مسائل یا طرح‌های محیط زیست به کار رفته است، و از اواخر دهه ۱۹۷۰، توسط شمار روزافزونی از احزاب محیط زیستی - که سبزه‌های آلمان^۱، نخستین آنها بود - برگزیده شده است. با وجود این، پیدایش احزاب سبز^۲ به این معنا است که این واژه، بیشتر در ارتباط با عقاید و خط‌مشی‌های یک چنین احزابی بوده است، به جای آن که مرتبط با اصول یک جنبش وسیع‌تر زیست محیطی باشد. واژه "محیط زیست‌گرایی"^۳ - و این واژه نیز از دهه ۱۹۵۰ باب شد - اشاره دارد به عقاید و نظریه‌هایی که وجه مشخصه آنها را این اعتقاد محوری تشکیل می‌دهد که حیات بشر را فقط می‌توان در شرایط دنیای طبیعی درک کرد. در واقع، محیط زیست‌گرایی تنوع وسیعی از عقاید را - علمی، دینی، اقتصادی و سیاسی - در پوشش خود قرار می‌دهد، به جای آن که مجموعه‌ای خاص از خط‌مشی‌ها را - نظیر خط‌مشی‌های مورد تأیید جنبش سبز معاصر - در خود بگنجانند. لیکن نارسایی واژه "محیط زیست‌گرایی" در این است که گاهی برای اشاره به یک رهیافت میانه‌رو یا اصلاح‌گرانه درباره محیط زیست، که پاسخگوی بحران‌های محیط زیستی است، به کار می‌رود، بی‌آن که اساساً فرض‌های مرسوم درباره جهان طبیعی را زیر سؤال ببرد. مزیت "بوم‌گرایی"^۴ در این است که بر اهمیت محوری بوم‌شناسی تأکید می‌کند، و روشن‌گر رهیافتی است از فهم سیاسی که به لحاظ کیفیت، متفاوت از رهیافت‌های متعارف است. بوم‌گرایی با مطرح کردن خواست خود برای انجام یک تحول اجتماعی-سیاسی بنیادین و یک بازنگری اساسی در رابطه بین افراد بشر و دنیای طبیعی، به صورت یک ایده‌نولوژی به معنای واقعی درآمده است.

این اندیشه که رابطه میان انسان‌ها و طبیعت به لحاظ سیاسی اهمیت دارد، منشأیی نسبتاً جدید دارد. تا دهه ۱۹۶۰، اکثر اندیشمندان سیاسی، طبیعت را فقط یک "منبع اقتصادی" که در دسترس افراد بشر قرار دارد تا از آن به طرز کمابیش کارآمدی بهره‌جویی کنند، به شمار می‌آوردند. آنچه که این عقیده را تغییر داد، این فهم فزاینده بود

1. Die Grünen

2. green parties

3. Environmentalism

4. ecologism

که افراد بشر در بهره‌برداری از طبیعت، بقای خود را به خطر افکنده‌اند. غالباً تصور می‌شود که کتاب *بهار خاموش* (۱۹۶۲) اثر راشل کارسون^۱، نخستین اثری است که توجه عمومی را به یک بحران زیست محیطی در حال افزایش جلب می‌کند؛ کارسون در این اثر، به انتقاد از زیان‌های وارد شده به حیات وحش و دنیای حیوانات، که زاینده استفاده روزافزون از سموم دفع آفات و سایر مواد شیمیایی به کار رفته در کشاورزی است، می‌پردازد: جمعیت بشری کره زمین همچنان رو به افزایش است. امروزه، ۵/۳ میلیارد انسان در دنیا زندگی می‌کنند و برآورد می‌شود که این رقم در سال ۲۰۲۵ به ۸/۵ میلیارد برسد. در همان حال، افراد بشر در نقاط مختلف جهان، به ویژه در غرب صنعتی، خواستار سطوح بالاتر زندگی و رفاه بیشتری شده‌اند که دستیابی به آن تنها با بهره‌گیری از مقادیر زیادی از منابع کره زمین امکان‌پذیر است. نتیجتاً منابع طبیعی فراهم در کره زمین برای تغذیه و بقا و برآوردن نیازهای جمعیت‌های بشری آن، رو به کاهش نهاده و در برخی موارد نیز در حال تمام شدن است. افزون بر آن، خود کره زمین و تمامی گونه‌های ساکن در آن، در اثر آلودگی محیط زیست و اتلاف [منابع اقتصادی]، که صرفاً از آثار فعالیت اقتصادی بشر است، آسیب دیده‌اند.

گرچه سیاست جدید محیط زیستی، یا سیاست سبز^۲، فقط در دهه ۱۹۶۰ ظاهر شد، اما عقاید بوم‌شناسی را می‌توان تا زمان‌های بسیار دورتری ردیابی کرد. عده کثیری نظر داده‌اند که اصول بوم‌گرایی معاصر، دین بزرگی به مذاهب بُت‌پرست باستانی دارد که بر مفهوم مادر زمین^۳ تأکید کرده بود، و نیز به مذاهب شرقی، مانند هندوئیسم، بودیسم و تائوئیسم. با این وصف، بوم‌گرایی اساساً واکنشی در برابر فرایند صنعتی کردن بوده و می‌باشد. این موضوع، در قرن نوزدهم مشهود بود، یعنی هنگامی که توسعه شهرنشینی و زندگی صنعتی، باعث حسرت خوردن برای یک زندگی روستایی کمال مطلوب شد؛ نویسندگانی مانند تامس هاردی^۴، و اندیشمندان سیاسی همچون ویلیام موریس

1. Rachel Carson

۲. (green politics)؛ (نک: فلسفه و اندیشه سیاسی سبزها، پیشین، صفحات ۲۰-۲۳). م.

۳. (earth mother)؛ در مذاهب اساطیری و باستانی، زمین را در قالب اصل زنانه باروری و منبع تمامی حیات ادراک می‌کردند. م.

۴. Thomas Hardy (۱۸۴۰-۱۹۲۸) ژمان‌نویس و شاعر بریتانیایی که در تمامی آثارش، مضامین سرنوشت و شانس و نیز نقش برجسته طبیعت را مورد تأکید قرار می‌دهد، در آثاری نظیر *بازگشت بومی*؛ *تس دوربرویل*؛ به *دور از مردم شوریده*. (نک: تاریخ ادبیات جهان، جلد دوم، پیشین، صفحات ۱۰۷۶-۱۰۷۸). م.

(۱۸۳۴-۱۸۹۶) که یک سوسیالیست آزادی‌خواه بریتانیایی بود، و پیوتر کروپوتکین (به صفحه ۳۴۵ مراجعه شود)، اندیشه مزبور را در آثار خویش منعکس کردند. این واکنش غالباً در کشورهای بیشتر قوت داشت که سریع‌ترین و شگرف‌ترین فرایند صنعتی کردن را تجربه کرده بودند. به طور مثال، در اواخر قرن نوزدهم، آلمان در مدت سی سال و اندی به صورت یک قدرت صنعتی درآمد که قادر بود قدرت اقتصادی بریتانیای کبیر و ایالات متحده را به مبارزه بطلبد.^۱ این تجربه، فرهنگ سیاسی آلمان را بشدت متوحش کرد و باعث ایجاد اسطوره‌های قدرتمندی درباره خلوص و کرامت زندگی دهقانی [روستایی] شد و نیز یک حرکت قوی "بازگشت به طبیعت" در میان نسل جوان آلمان را موجب شد. مقدر بود که یک چنین روستاگرایی^۲ رمانتیکی، در قرن بیستم توسط ملی‌گرایان و فاشیست‌ها مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

رشد بوم‌گرایی در اواخر قرن بیستم، در اثر پیشرفت بیشتر و شدیدتر صنعتی کردن و میزان شهرنشینی بوده است. بیم از آن که رشد اقتصادی، هم، بقای نسل بشر، و هم، سیاره‌ای را که در آن زندگی می‌کند، به خطر بیفکند، بر نگرانی‌های زیست محیطی افزوده است. یک چنین نگرانی‌هایی، در مجموعه فزاینده‌ای از مطالب، از جمله در **چگونه یک بازمانده باشیم** (۱۹۷۱) اثر ارلیخ و هریمن^۳، و **برنامه‌ای برای بقا** (۱۹۷۲) اثر گولداسمیت و سایرین^۴، و گزارش غیررسمی سازمان ملل تحت عنوان **فقط یک زمین** (۱۹۷۲) و گزارش باشگاه رُم^۵ تحت عنوان **محدوده رشد**^۶ (۱۹۷۲)، ابراز شده‌اند. نسل جدیدی از گروه‌های فشار فعال در سیاست به وجود آمده‌اند، مانند صلح سبز^۷ و

۱. از زمان تشکیل کشور پادشاهی آلمان در سال ۱۸۷۱ م.

2. pastoralism

3. Ehrlich and Harriman

4. Goldsmith et al

۵. (Club of Rome)؛ این باشگاه در سال ۱۹۶۸ و با عضویت سی تن از دانشمندان و سیاستمداران سرشناس از کشورهای مختلف، در شهر رُم تأسیس شد تا درباره مسائل و مشکلات و بحران‌های کنونی جهان به بحث و بررسی بنشینند. (نک: جهان در آستانه قرن بیست و یکم، گزارش باشگاه رم، ترجمه علی اسدی، تهران، ۱۳۶۷، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی). م.

۶. (نک: توسعه اقتصادی و مسائل زیست محیطی، فاطمه فرمانفرمایان، تهران، ۱۳۵۳، سازمان حفاظت محیط زیست، صفحات ۷۱-۷۳). م.

۷. (Green peace)؛ این سازمان در سال ۱۹۷۱ توسط گروهکی از فعالان امریکایی که با قایق به سمت منطقه آزمایش سلاح‌های هسته‌ای امریکا (در نزدیکی آلاسکا) رفته بودند، تأسیس شد. سازمان مزبور که اینک بزرگترین سازمان طرفدار محیط زیست در سطح جهانی می‌باشد، ضمن آن که خواستار حفظ محیط زیست ←

دوستان زمین^۱، که توجه اصلی خود را به مسائل زیست محیطی‌ای مانند خطرهای ناشی از نیروی اتمی، آلودگی زیست محیطی و کاهش تدریجی ذخایر سوخت‌های فسیلی^۲ [سنگواره‌ای] معطوف کرده است. وجود این نسل جدید، همراه با گروه‌های رسمی و بسیار بزرگتری مانند گروه صندوق [بودجه] جهانی طبیعت^۳، منجر به پیدایش یک جنبش زیست محیطی شده است که تبلیغات زیادی درباره آن شده و از قدرت روزافزونی برخوردار است. از دهه ۱۹۸۰ به آن سو، مسائل زیست محیطی توسط احزاب سبز، که اینک در اکثر کشورهای صنعتی وجود دارد، از اولویت خاصی در دستور کار سیاسی برخوردار شده‌اند.

سیاست زیست محیطی، آشکارا توجه خود را به مسائلی مانند آلودگی محیط

→

توسط گروه‌های کوچکی از افراد است، به کار تحقیق و اعمال فشار در مورد مسائل زیست محیطی می‌پردازد، مسائلی مانند آثار آزمایش سلاح‌های هسته‌ای و نشت گازهای سمی در سطح زمین. (نک: فرهنگ سیاسی آکسفورد، صفحه ۲۱۲). م.

۱. (Friends of Earth): (نک: فلسفه و اندیشه سیاسی سبزه‌ها، پیشین، صفحات ۱۹۸، ۲۱۱، ۲۳۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۲۵). م.

۲. شامل زغال‌سنگ و نفت و گاز طبیعی. م.

3. Worldwide Fund for Nature

۴. (acid rain): باران آلوده به اسید سولفوریک و اسید نیتریک در نتیجه جذب دی‌اکسید گوگرد و اکسیدهای ... آثار آن شامل تخریب محصولات، درختان، و نابودی ماهیان و آسیب رساندن به ساختمان‌ها است. تنها راه